INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCHES
Homepage: https://iisajournals.ir/
Iranian International Studies Association

Explaining the Relationship between Identity Structures and Elite Agency in the Continuity and Change of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (1979–2021)

Javad Shahriari, Department of Political Science, ZAH.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran. javad.shahriyari@iau.ac.ir
Armin Amini, Corresponding Author, Department of Political Science and International Relations, Ka.C., Islamic Azad University, Karaj, Iran. arminamini@iau.ac.ir
Soltanali Mir, Department of Education and Political Science, Ma.C., Islamic Azad University, Mashhad, Iran. 5339079287@iau.ac.ir

Article Info
Article Type:
Reserch Article

Date received:
2026/04/25

Date approved:
2026/ 09/22

ABSTRACT

The foreign policy of the Islamic Republic of Iran between 1978 and 2011, along with the continuity of some identity principles and components, has undergone changes in strategies, tools, and methods of foreign action. At the level of principles and norms, explaining the simultaneous nature of this continuity and change requires examining the relationship between identity structures and the agency of political elites. With the aim of explaining this relationship, the present study answers the question of how identity structures and elite agency led to the continuity and change of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran during the period 1978–2011. The hypothesis of the study is that established identity structures, by determining semantic, normative frameworks, and legitimate limits of action, provide the basis for the continuity of the fundamental principles of foreign policy; in contrast, the agency of political elites, by interpreting, redefining, and prioritizing these principles, provides the basis for changes in strategies, tools, and priorities of foreign policy. Using a descriptive-analytical method and within the theoretical framework of structuralism, this study examines the interrelationship between identity structures and elite agency in the developments of Iran's foreign policy. The findings of the study show that principles such as independence, negation of domination, dignity, wisdom, and expediency, as components of the identity structure of the Islamic Republic, have enjoyed relative continuity during the period under study; however, their interpretation and prioritization have changed under the influence of elite agency and domestic and international conditions.

Cite this Article: Shariyari, J., Amini, A. & Mir, S. (2026). Explaining the Relationship between Identity Structures and Elite Agency in the Continuity and Change of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (1979–2021). International Relations Researches, 16(2), 129–151. https://doi.org/10.22034/irr.2026.604657.2925

© Author(s)
Publisher: Iranian Association of International Studies
DOI: 10.22034/irr.2026.604657.2925

Introduction

Since the establishment of the Islamic Republic of Iran in 1979, Iranian foreign policy has simultaneously exhibited continuity and change. On the one hand, identity-based and normative principles, including independence, rejection of domination, dignity, wisdom, and expediency, have persisted in official discourse and foundational foreign policy documents, providing a relatively stable framework for defining interests, threats, and the legitimate boundaries of external action. On the other hand, Iran's external behavior across different periods, ranging from war and reconstruction to de-escalation, dialogue, resistance, negotiation, and limited engagement, has demonstrated significant changes in strategies, instruments, priorities, and approaches to the international environment. Explaining this condition requires moving beyond a dichotomy that attributes continuity solely to structures and change exclusively to elite decisions. From this perspective, identity structures are not fixed and immutable sets, but rather semantic and normative frameworks within which actors define situations, interpret interests, and select foreign policy options. Political elites, by contrast, possess interpretive and decision-making capacities that enable them to reinterpret, prioritize, and operationalize existing norms under different circumstances. Focusing on the period from 1979 to 2021, this study seeks to answer the question of how identity structures and elite agency have contributed to the continuity and change of the Islamic Republic of Iran's foreign policy. The significance of the study lies in examining the continuity of principles and changes in their implementation as parts of a single relational process. In contemporary Iranian foreign policy, identity structures constrain the scope of possible change, while elite agency gives direction to change within that scope.

Research Methodology

This study is fundamental in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method. Data were collected through the examination of official documents, the Constitution, statements, speeches, foreign policy documents, scholarly works, and historical sources, and were analyzed using qualitative analysis. The period from 1979 to 2021 was examined historically and processually, while documentary sampling was based on the direct relevance of sources to identity principles, foreign policy decisions, and elite performance. To enhance analytical coherence, the data were categorized according to continuity, change, reinterpretation, and prioritization. Different periods were compared by considering the continuity of principles and changes in behavior simultaneously.

Findings

The findings indicate that the continuity of the Islamic Republic of Iran's foreign policy is most clearly observable at the level of identity-based and normative principles. Independence, rejection of domination, preservation of territorial integrity, protection of national interests, dignity, and resistance to external pressure have been reproduced across different periods through varying formulations and

priorities. These components have not merely constituted political slogans; rather, they have played a role in defining Iran's position, identifying opportunities and threats, and determining the legitimate boundaries of external behavior. Consequently, changes of government and shifts among political elites have not produced a complete rupture with the identity framework. Nevertheless, continuity of principles does not necessarily mean behavioral stability or uniformity of strategies. The findings demonstrate that elite agency, through different interpretations of shared norms, has enabled the emergence of diverse policies. In different periods, a single principle could acquire different practical meanings depending on elites' perceptions of domestic conditions and the international environment. For example, independence has at times been framed primarily as reducing political and economic dependence, at other times as resisting external pressure, and elsewhere as preserving autonomous decision-making capacity vis-à-vis major powers. Expediency, as a flexible component, has also enabled adjustment between stable principles and changing requirements. Wisdom, in some periods, has been interpreted as caution, cost calculation, diversification of relations, or utilization of diplomatic opportunities. Thus, identity-based norms, while imposing constraints, have also provided elites with considerable interpretive space. Analysis of different periods further shows that war, economic reconstruction, regional developments, transformations in the international system, sanctions, and nuclear disputes have affected how elites' interpretive capacities were activated. In confronting these circumstances, elites did not act outside the identity structure; rather, they legitimized different strategies by drawing upon elements within that structure. From this perspective, differences in foreign policy cannot be reduced solely to personal or partisan differences, because elite choices have remained within boundaries established by consolidated norms. At the same time, the reinterpretability of this framework has prevented it from becoming an obstacle to substantial strategic change. Through emphasizing certain principles, temporarily de-emphasizing others, and creating new semantic connections between values and interests, elite agency has contributed to shifts in foreign policy priorities. Another important finding concerns the reciprocal relationship between structure and agency. Identity structure influences elite choices, while elites' repeated interpretations and decisions also contribute to reproducing or gradually modifying the meanings of norms. This reciprocal relationship explains continuity and change simultaneously.

Conclusion

The findings demonstrate that explaining the continuity and change of the Islamic Republic of Iran's foreign policy between 1979 and 2021 requires simultaneous consideration of identity structures, elite agency, and contextual conditions. Principles such as independence, rejection of domination, dignity, wisdom, and expediency have displayed considerable normative continuity and have established a framework for defining legitimate behavior and defensible interests. However, the

persistence of these principles has not produced uniform stability in external behavior, because political elites, in response to domestic and international conditions, have constructed different meanings and priorities for them and selected diverse strategies accordingly. Therefore, the relationship between structure and agency should be understood as interactive, dynamic, and historical. According to this finding, identity structures play a decisive role in limiting the range of available choices, but this limitation does not eliminate elite discretion. Within existing normative boundaries, elites possess the capacity to interpret and redefine norms and can formulate new understandings of national interests and foreign policy priorities by emphasizing one principle over another. This process enables changes in strategies, instruments, and modes of external interaction without requiring a complete transformation of identity principles. At the same time, elite decisions are not merely consequences of structure, because recurring interpretations and practices can reproduce, strengthen, or modify the meanings of existing norms. From this perspective, continuity and change cannot be regarded as two completely contradictory outcomes. Continuity at the level of principles and change at the level of interpretation and implementation can coexist and develop in relation to one another. Identity structure shapes the semantic and normative environment of foreign policy, while elite agency activates different courses of action within that environment. Accordingly, continuity of principles and change of strategies result from the interaction among identity structures, elite agency, and contextual conditions, with each continuously affecting the others. This interaction explains both continuity and adaptation in Iran's foreign policy.
Keywords: Identity Structures, Elite Agency, Continuity and Change in Foreign Policy, Norm Reinterpretation, Elite Agency.

.

پژوهش های روابط بین الملل
Homepage: https://iisajournals.ir/

تبیین رابطه ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان در تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۵۷)

جواد شهریاری، گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. javad.shahriyari@iau.ac.ir
آرمین امینی، نویسنده مسئول، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. arminamini@iau.ac.ir
سلطانعلی میر، گروه معارف و علوم سیاسی، واحدمشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. 5339079287@iau.ac.ir

درباره مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:
ساختارهای هویتی، عاملیت نخبگان، تداوم و تغییر سیاست خارجی، بازتفسیر هنجارها، عاملیت نخبگان

تاریخچه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۲/۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۶/۳۱

چکیده

سیاست خارجی ایران در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰، در کنار تداوم برخی مؤلفه‌های هویتی، در راهبردها، ابزارها و شیوه‌های کنش خارجی دستخوش تغییر شده است. در سطح اصول و هنجارها تبیین هم‌زمانی این تداوم و تغییر، مستلزم بررسی رابطه میان ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان سیاسی است. پژوهش حاضر با هدف تبیین این رابطه، به این پرسش پاسخ می‌دهد که ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان چگونه به تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره ۱۳۵۷–۱۴۰۰ انجامیده‌اند؟ فرضیه پژوهش آن است که ساختارهای هویتی تثبیت‌شده، از طریق تعیین چارچوب‌های معنایی، هنجاری و حدود مشروع کنش، زمینه تداوم اصول بنیادین سیاست خارجی را فراهم می‌کنند؛ در مقابل، عاملیت نخبگان سیاسی از طریق تفسیر، بازتعریف و اولویت‌بندی این اصول، زمینه تغییر در راهبردها، ابزارها و اولویت‌های سیاست خارجی را فراهم می‌سازد. این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی ـــ تحلیلی و در چارچوب نظری سازه‌انگاری، رابطه متقابل ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان را در تحولات سیاست خارجی ایران بررسی می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اصولی چون استقلال، نفی سلطه، عزت، حکمت و مصلحت، به‌عنوان مؤلفه‌هایی از ساختار هویتی جمهوری اسلامی، در دوره مورد بررسی از تداوم نسبی برخوردار بوده‌اند؛ با این حال، نحوه تفسیر و اولویت‌بندی آنها تحت تأثیر عاملیت نخبگان و شرایط داخلی و بین‌المللی تغییر کرده است. بر این اساس، تغییر در سیاست خارجی را نمی‌توان صرفاً حاصل دگرگونی ساختاری یا تصمیم‌های نخبگانی دانست؛ بلکه این تغییر حاصل برهم‌کنش مستمر ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان است.

استناد به این مقاله: شهریاری، جواد، امینی، آرمین و میر، سلطانعلی. (۱۴۰۵). تبیین رابطه ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان در تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷–۱۴۰۰). پژوهش های روابط بین الملل، ۱۶(۲)، ۱۲۹-۱۵۱
doi: 10.22034/irr.2026.539030.2743

© نویسنده(گان)
ناشر: **انجمن ایرانی روابط بین الملل**

مقدمه

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از آغاز استقرار نظام جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۷، در بستری متأثر از مؤلفه‌های هویتی، سیاسی، نهادی و تحولات محیط بین‌المللی شکل گرفته و تحول یافته است. در این میان، برخی اصول و ارزش‌های بنیادین، از جمله استقلال، نفی سلطه، عزت، حکمت و مصلحت، در دوره‌های مختلف از استمرار نسبی برخوردار بوده‌اند؛ بااین‌حال، نحوه فهم، تفسیر و اولویت‌بندی این مؤلفه‌ها و چگونگی انعکاس آنها در راهبردها و ابزارهای سیاست خارجی همواره ثابت نبوده است. بنابراین، فهم منطق سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مستلزم توجه توأمان به عناصر هویتی پایدار و عواملی است که زمینه‌ساز تغییر در نحوه صورت‌بندی و اجرای سیاست خارجی می‌شوند. در این چارچوب، نخبگان سیاسی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر چگونگی تبدیل اصول و ارزش‌های هویتی به جهت‌گیری‌های عملی سیاست خارجی به شمار می‌آیند. نخبگان نه‌تنها در مقام تصمیم‌گیرندگان و مجریان سیاست خارجی عمل می‌کنند، بلکه از طریق برداشت خود از منافع ملی، تفسیر شرایط محیطی، تشخیص تهدیدها و فرصت‌ها و تعیین اولویت‌های سیاستی، در شکل‌دهی به مسیرهای مختلف کنش خارجی نقش دارند. از این منظر، تفاوت در نگرش‌ها، برداشت‌ها و اولویت‌های نخبگان می‌تواند به تفسیرهای متفاوت از اصول مشترک و در نتیجه، به اتخاذ راهبردها و ابزارهای متفاوت در سیاست خارجی منجر شود. بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰، اهمیت این موضوع را آشکارتر می‌سازد. این دوره تاریخی شاهد تحولات مهمی همچون جنگ ایران و عراق، دوره بازسازی، پایان جنگ سرد، تغییر در ساختار نظام بین‌الملل، افزایش فشارهای خارجی، مناقشه هسته‌ای، گسترش نقش منطقه‌ای ایران و تحولات محیط امنیتی پیرامون کشور بوده است. در واکنش به این تحولات، اگرچه برخی اصول بنیادین سیاست خارجی همچنان در گفتمان رسمی استمرار داشته‌اند، اما نحوه ترجمه و تبدیل آنها به سیاست‌های عملی، اولویت‌های راهبردی و ابزارهای کنش خارجی در مقاطع مختلف تفاوت‌هایی داشته است. از این رو، مسئله اساسی پژوهش حاضر، تبیین چگونگی جمع میان دو وجه به‌ظاهر متفاوت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، یعنی تداوم اصول بنیادین و تغییر در راهبردها و شیوه‌های کنش خارجی است. این پژوهش بر این مبنا استوار است که تداوم و تغییر را نمی‌توان دو روند جدا از یکدیگر یا دو وضعیت متعارض در نظر گرفت؛ بلکه هر دو، در فرآیند تعامل میان ساختارهای هویتی و کنشگری نخبگان سیاسی شکل می‌گیرند. ساختارهای هویتی

با ایجاد چارچوب‌های معنایی و هنجاری، دامنه‌ای از کنش‌های مشروع و قابل تصور را مشخص می‌کنند؛ در مقابل، نخبگان سیاسی با تفسیر، بازتعریف و اولویت‌بندی این مؤلفه‌ها، زمینه انتخاب مسیرها و راهبردهای متفاوت را در درون این چارچوب فراهم می‌کنند. بر این اساس، پژوهش حاضر درصدد تبیین رابطه میان ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان در شکل‌گیری تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ است. تمرکز اصلی پژوهش بر این مسئله قرار دارد که چگونه استمرار نسبی اصول و ارزش‌های بنیادین، در کنار تفاوت در نحوه تفسیر، اولویت‌بندی و به‌کارگیری آنها، به شکل‌گیری راهبردها و الگوهای متفاوت کنش خارجی در دوره‌های مختلف منجر شده است. از این منظر، پژوهش می‌کوشد با بررسی تعامل میان عناصر هویتی و کنش نخبگان، تبیینی منسجم از چگونگی هم‌زمانی تداوم و تغییر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ارائه دهد.

۱. نظریه سازه‌انگاری

سازه‌انگاری[1] یکی از رویکردهای مهم در نظریه روابط بین‌الملل است که بر نقش ایده‌ها[2]، هویت‌ها[3]، هنجارها[4] و معانی اجتماعی[5] در شکل‌دهی به رفتار کنشگران تأکید دارد (Barkin, 2020: 156). برخلاف رویکردهای مادی‌گرا که منافع و ترجیحات را عمدتاً برآمده از توزیع قدرت یا ساختارهای مادی می‌دانند، سازه‌انگاری بر این فرض استوار است که واقعیت اجتماعی از طریق تعاملات، قواعد و برداشت‌های مشترک ساخته و بازتولید می‌شود (Onuf, 2015: 38). ازاین‌رو، منافع و هویت‌ها ثابت و ازپیش‌داده‌شده نیستند، بلکه در فرایندهای اجتماعی شکل می‌گیرند (Kratochwil, 2017: 114). الکساندر ونت[6] از مهم‌ترین نظریه‌پردازان سازه‌انگاری است. در صورت‌بندی او، ساختارهای بین‌المللی صرفاً از قابلیت‌های مادی تشکیل نشده‌اند، بلکه ساختارهای هویتی و بیناذهنی نیز در شکل‌دهی به رفتار دولت‌ها نقش دارند. مفهوم «ساختارهای بیناذهنی[7]» به معانی و انتظارات مشترکی اشاره دارد که کنشگران در تعامل با یکدیگر ایجاد می‌کنند. ونت با گزاره مشهور «آنارشی آن چیزی است که دولت‌ها از آن می‌سازند[8]» بر این نکته تأکید می‌کند که آنارشی بین‌المللی دارای معنای ثابت نیست و معنای آن از روابط اجتماعی و تفاسیر

[1] Constructivism
[2] Ideas
[3] Identities
[4] Norms
[5] Social Meanings
[6] Alexander Wendt
[7] Intersubjective Structures
[8] Anarchy is What States Make of It

کنشگران حاصل می‌شود (Wendt, 2018: 24-25). در این چارچوب، هویت بر تعریف منافع و نوع رفتار اثر می‌گذارد. از طرفی، مفهوم «هویت» در سازه‌انگاری جایگاهی محوری دارد. هویت به برداشت کنشگر از خود و جایگاه خود در یک ساختار اجتماعی مربوط است و می‌تواند به شکل‌گیری ترجیحات و منافع منجر شود (Adler, 2020: 164). ونت میان هویت‌های شخصی، نوعی، نقشی و جمعی تمایز می‌گذارد. هویت‌ها از طریق تعامل اجتماعی تثبیت می‌شوند و می‌توانند در شرایط جدید دستخوش تغییر شوند (Wendt, 2018: 53). در نتیجه، منافع تابع هویت‌اند و بدون شناخت هویت نمی‌توان چگونگی شکل‌گیری منافع را به‌طور کامل توضیح داد. هنجارها نیز از مفاهیم اساسی سازه‌انگاری‌اند. هنجارها قواعد و انتظارات مشترکی هستند که رفتار مناسب را تعریف می‌کنند. مارتا فینمور[1] و کاترین سیکینک[2] با تمرکز بر «چرخه زندگی هنجارها[3]» نشان دادند که هنجارها می‌توانند از مرحله ظهور و ترویج، به مرحله پذیرش گسترده و سپس درونی‌شدن برسند (Finnemore & Sikkink, 2018: 125). از این منظر، رفتار کنشگران تنها بر اساس محاسبه پیامدهای مادی شکل نمی‌گیرد، بلکه «منطق تناسب[4]» نیز اهمیت دارد؛ یعنی کنشگران بر مبنای برداشت خود از رفتار مناسب در موقعیت مشخص عمل می‌کنند (Finnemore, 2016: 61). مفهوم مهم دیگر، «معنا» و «واقعیت بیناذهنی» است. سازه‌انگاری واقعیت اجتماعی را حاصل توافق، تعامل و تفسیر مشترک می‌داند. ازاین‌رو، تهدید، امنیت، دشمنی، دوستی و همکاری صرفاً واقعیت‌هایی مادی نیستند، بلکه در روابط اجتماعی معنا پیدا می‌کنند (Klotz, 2019: 187).

این رویکرد همچنین بر «ساخت متقابل عامل و ساختار[5]» تأکید دارد؛ یعنی کنشگران ساختارهای اجتماعی را ایجاد و بازتولید می‌کنند و در عین حال، خود تحت تأثیر همان ساختارها قرار می‌گیرند. بنابراین، رابطه عامل و ساختار رابطه‌ای پویا و دوسویه است (Frost, 2018: 40). پیتر کاتزنشتاین[6] نیز با تأکید بر هنجارها و فرهنگ سیاسی، نقش هویت‌های فرهنگی[7] و قواعد نهادی[8] را در شکل‌دهی به ترجیحات و رفتار کنشگران را در سطح داخلی و بین‌المللی برجسته ساخت (Katzenstein, 2019: 87). در مجموع،

[1] Martha Finnemore
[2] Kathryn Sikkink
[3] Norm Life Cycle
[4] Logic of Appropriateness
[5] Mutual Constitution of Agency and Structure
[6] Peter J. Katzenstein
[7] Cultural Identities
[8] Institutional Rules

سازه‌انگاری با مفاهیمی چون هویت، منافع، هنجارها، معنا، بیناذهنیت، ساخت اجتماعی، منطق تناسب و ساخت متقابل عامل و ساختار، امکان توضیح تغییر و تداوم در رفتار سیاسی را فراهم می‌کند.(Bueger & Gadinger, 2020: 192). بر این اساس، رفتار کنشگران نه صرفاً نتیجه الزامات مادی، بلکه محصول فرایندهای اجتماعی و تفسیری است که در آنها هویت‌ها، منافع و قواعد مناسب‌بودن شکل می‌گیرند (Shannon & Kowert, 2021: 117). در پژوهش حاضر، نظریه سازه‌انگاری بر این پیش‌فرض استوار است که سیاست خارجی نه صرفاً محصول الزامات مادی، بلکه حاصل برساخت اجتماعی هویت، منافع و ادراک تهدید و فرصت است. در این چارچوب، ساختارهای هویتی جمهوری اسلامی ایران، متشکل از اصول، هنجارها و معانی تثبیت‌شده، به‌عنوان زمینه‌ای در نظر گرفته می‌شوند که حدود مشروع و معنایی کنش سیاست خارجی را تعیین می‌کنند. همچنین، نخبگان سیاسی به‌عنوان حاملان و مفسران این ساختارها، از طریق ادراک، تفسیر، بازتعریف و اولویت‌بندی اصول هویتی، در شکل‌دهی به راهبردها و ابزارهای سیاست خارجی نقش ایفا می‌کنند. از طرفی، مفهوم ساخت متقابل عامل و ساختار امکان تحلیل چگونگی تأثیر ساختارهای هویتی و هنجاری بر کنش نخبگان و در مقابل، نقش عاملیت نخبگان در بازتفسیر، بازتولید و در مواردی تغییر معنای این ساختارها را فراهم می‌کند. بر این اساس، تداوم اصول بنیادین سیاست خارجی را می‌توان حاصل تثبیت ساختارهای هویتی و تغییر در راهبردها و ابزارها را پیامد تفسیرها و انتخاب‌های متفاوت نخبگان در درون این ساختارها دانست. بنابراین، سازه‌انگاری چارچوبی برای تبیین رابطه متقابل ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان و در نتیجه، فهم هم‌زمان تداوم و تغییر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران فراهم می‌آورد.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات انجام‌شده درباره سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بر نقش عوامل هویتی، هنجاری، نخبگانی و شرایط داخلی و بین‌المللی تأکید داشته‌اند. بخشی از این پژوهش‌ها، هویت و مفاهیم هنجاری را مبنای تداوم برخی اصول سیاست خارجی دانسته‌اند و بخشی دیگر، نقش نخبگان و تفاوت‌های تفسیری آنان را در تغییر جهت‌گیری‌های سیاست خارجی بررسی کرده‌اند. همچنین، برخی مطالعات به تأثیر شکاف و اجماع نخبگان و گفتمان‌های سیاسی بر سیاست خارجی پرداخته‌اند. بااین‌حال، رابطه متقابل ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان و نقش آن در تبیین هم‌زمان تداوم و تغییر سیاست خارجی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس، مطالعات پیشین را می‌توان در چند محور شامل هویت و هنجارها، انگاره‌های نخبگان، شکاف و اجماع نخبگان و نقش آنان در بازتعریف گفتمان سیاست

خارجی بررسی کرد. محمودی‌کیا (۱۴۰۴) در پژوهشی با عنوان: «وفاق در مفاهیم و اجماع در راهبرد؛ پیشران کنش سیاست خارجی موفق (مورد مطالعه: مفهوم استکبارستیزی)» به این نتیجه دست یافت که به دلیل بازگشت منطق رئالیسم بر روابط بین الملل و نیز کاهش تصلب اصول بنیادین نظم پساجنگ جهانی دوم، اتکا به اصول هنجاری و غیریت ساز با نظم موجود بدون ارائه خوانش جدید از این مفاهیم هنجاری نمی‌تواند سیاست خارجی ایران را از ابهام موجود خارج کرده که این عامل می‌تواند منجر به افزایش سطح هزینه‌های کنش سیاست خارجی کشور شود.

کریمی‌فرد (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان: «نقش انگاره‌های هویت ملی نخبگان اجرایی در سیاست خارجی ایران (۱۳۷۶-۱۳۸۴)» به این نتیجه دست یافت که با توجه به برجستگی عنصر تجددگرایی نسبت به اسلام گرایی و ایران گرایی نزد نخبگان اجرایی اصلاح طلب، و احساس تشابه فرهنگی و هویتی با بعضی از عناصر فرهنگ غرب، جهت گیری سیاست خارجی ایران به سمت غرب متمایل شد؛ همین امر زمینه را برای قطبی شدن سیاست خارجی ایران در سال‌های بعد فراهم نمود. کارگر قمی‌ها و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان: ««شکاف حاکمیتی» در جمهوری اسلامی ایران و بازتاب در سیاست‌های منطقه‌ای آن» به این نتیجه دست یافتند که در جمهوری اسلامی، با وجود ابرگفتمان انقلاب اسلامی در سال‌هایی نسبتاً طولانی، میان نخبگان سیاسی اجماعی در زمینه‌های مختلف وجود نداشته یا بسیار کم رنگ بوده است و همین موجب ایجاد خرده گفتمان‌های گوناگونی شده است. این خرده گفتمان‌ها در تضاد با یک دیگر راه را بر سیاست گذاری درست بسته و موجبات تشتت در سیاست های داخلی و خارجی را ایجاد کرده است.

قیصری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان: «نخبگان سیاسی و صورتبندی گفتمانی اعتدال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۲)» به این نتیجه دست یافتند که گفتمان اعتدال با غلبه و اثرگذاری نخبگان حوزه سیاست خارجی، اساساً به یک خورده گفتمان در عرصه سیاست خارجی با محوریت دال مرکزی «تعامل با جهان خارج» فروکاسته شد. از این جهت، این گفتمان نه در تقابل با کلیت گفتمان پیشین، بلکه در تخاصم با وجوه تقابلی و ماجراجویانه آن در حوزه سیاست خارجی به ویژه در ارتباط با غرب شکل گرفت و توانست در دهه ۱۳۹۰ به گفتمانی هژمونیک تبدیل شود. ستوده و یاری (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان: «تاثیر چالش‌های پیشرفت سیاسی بر جهت گیری ائتلاف و اتحاد در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» به این نتیجه دست یافتند که چالش‌های پیشرفت سیاسی در داخل کشور نه تنها ائتلاف سازی را با مشکل مواجه می‌سازد، بلکه باعث از دست رفتن فرصت‌های

بین المللی نیز می شود. تجربه ایران اسلامی در جهت گیری‌های متفاوت و عدم اجماع نسبی نخبگان فکری و سیاسی در تعریف شفاف منافع ملی باعث شکل گیری چرخه‌های بازگشت پذیری و در نتیجه کاهش کارآمدی سیاست خارجی شده است. مسعودی و شرفی صدرآبادی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان: «سیاست خارجی و نبود اجماع پایدار داخلی: تحلیل رمزگان عملیاتی برجام» به این نتیجه دست یافتند که ساختار ادراکی مناسب و کارآمدی برای اجماع سازی پایدار در حوزه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران میان سه طیف نخبگان تعامل گرا، ضدهژمون و تاب خورنده وجود ندارد.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات پیشین عمدتاً بر نقش هویت، انگاره‌های نخبگان، گفتمان‌های سیاسی، شکاف و اجماع نخبگان و تأثیر این عوامل بر جهت‌گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تمرکز داشته‌اند. برخی پژوهش‌ها نقش مؤلفه‌های هویتی و انگاره‌های نخبگان را در شکل‌دهی به جهت‌گیری سیاست خارجی بررسی کرده‌اند و برخی دیگر، با تأکید بر اختلافات و شکاف‌های میان نخبگان، پیامدهای آن را بر سیاست خارجی مورد توجه قرار داده‌اند. همچنین، در شماری از مطالعات، نقش نخبگان در بازتعریف مفاهیم و گفتمان‌های سیاست خارجی و تأثیر آن بر تغییر راهبردها بررسی شده است. با این حال، در مطالعات موجود، رابطه میان ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان و نقش آن در تبیین هم‌زمان تداوم و تغییر سیاست خارجی کمتر به‌صورت یکپارچه بررسی شده است. در این پژوهش‌ها، یا بر تداوم و تأثیر ساختارهای هویتی و هنجاری تأکید شده یا نقش نخبگان و تفاوت‌های تفسیری آنان در تغییر جهت‌گیری سیاست خارجی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، بخش قابل توجهی از مطالعات به یک دوره، گفتمان یا موضوع خاص محدود بوده‌اند و از این رو، تبیین تداوم و تغییر سیاست خارجی در یک بازه زمانی بلندمدت کمتر مورد توجه قرار گرفته است. ازاین‌رو، خلأ پژوهش حاضر، تبیین سازوکار پیوند میان ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان در شکل‌گیری تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چارچوب نظری سازه‌انگاری، بر این فرض استوار است که ساختارهای هویتی از طریق تعیین چارچوب‌های معنایی و هنجاری و حدود مشروع کنش، زمینه تداوم اصول بنیادین سیاست خارجی را فراهم می‌کنند؛ در مقابل، نخبگان سیاسی از طریق تفسیر، بازتعریف و اولویت‌بندی این اصول، زمینه تغییر در راهبردها، ابزارها و اولویت‌های سیاست خارجی را فراهم می‌سازند. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد تداوم و تغییر سیاست خارجی را نه دو فرایند متعارض، بلکه حاصل برهم‌کنش مستمر ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان تبیین کند.

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱ -تداوم ساختارهای هویتی و اصول بنیادین سیاست خارجی

تداوم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ را باید در سطحی فراتر از استمرار مواضع رسمی، شعارهای سیاسی یا تکرار برخی جهت‌گیری‌های دیپلماتیک بررسی کرد. در این رابطه، مسئله اصلی آن است که چه عناصر معنایی و هنجاری توانسته‌اند در طول چهار دهه، با وجود تغییر دولت‌ها، بحران‌های امنیتی، تحولات منطقه‌ای و جابه‌جایی اولویت‌های اجرایی، جایگاه خود را در تعریف کنش خارجی حفظ کنند .(Azarmi, 2024: 24) از منظر سازه‌انگاری، پاسخ را باید در ساختارهای هویتی جست‌وجو کرد؛ ساختارهایی که از طریق تولید معانی مشترک، تعریف خود و دیگری و تعیین حدود رفتار مشروع، چارچوبی نسبتاً پایدار برای فهم محیط بین‌المللی فراهم می‌کنند. در این برداشت، هویت نه یک ویژگی ثابت و از پیش‌داده‌شده، بلکه مجموعه‌ای از معانی اجتماعی‌شده است که کنشگران سیاسی در درون آن، منافع و گزینه‌های سیاست خارجی را قابل فهم و قابل دفاع می‌سازند.

در خصوص جمهوری اسلامی ایران باید دقت داشت که اساساً انقلاب ۱۳۵۷ نقطه شکل‌گیری صورت‌بندی هویتی جدیدی بود که نسبت نظام سیاسی با قدرت‌های خارجی، استقلال سیاسی و جایگاه ایران در نظم بین‌المللی را از نو تعریف کرد .(Sadat Hosseini, 2023: 61) در این صورت‌بندی، استقلال صرفاً به معنای حاکمیت رسمی یا فقدان وابستگی حقوقی نیست؛ بلکه به حفظ اختیار تصمیم‌گیری، مقاومت در برابر نفوذ خارجی و توانایی تعیین مسیر سیاست خارجی بر اساس تشخیص داخلی مربوط می‌شود .(Ghaderi Kangavari, 2025: 143) از همین رو، استقلال به یک معیار ارزیابی رفتار خارجی تبدیل شده است. سیاستی که بتواند در چارچوب این تصور از اختیار سیاسی توجیه شود، امکان بیشتری برای کسب مشروعیت دارد، در حالی که وابستگی تصمیم‌گیری به اراده قدرت خارجی با این چارچوب ناسازگار تلقی می‌شود .(Sajjadpour, 2025: 13) این معنا، امکان استمرار اصل استقلال را حتی در شرایطی فراهم می‌کند که شیوه‌های دستیابی به آن تغییر کرده باشند.

در کنار استقلال، نفی سلطه نیز یکی از مؤلفه‌های پایدار این ساختار هویتی است. اهمیت این مفهوم در آن است که محیط بین‌المللی را تنها مجموعه‌ای از دولت‌های برابر و مستقل نمی‌بیند، بلکه نسبت به روابط نامتقارن قدرت و امکان تحمیل اراده قدرت‌های بزرگ حساسیت ایجاد می‌کند (Postinchi & Mottaghi, 2025: 211). بنابراین، نفی سلطه می‌تواند در مقاطع مختلف به رفتارهای متفاوتی ترجمه

شود؛ از فاصله‌گذاری سیاسی و تقویت ظرفیت‌های داخلی تا ایجاد ترتیبات منطقه‌ای یا استفاده از ابزارهای دیپلماتیک. تفاوت در ابزار، لزوماً به معنای تغییر در هنجار نیست، زیرا معیار بنیادی همچنان حفظ استقلال تصمیم‌گیری و جلوگیری از تبدیل رابطه خارجی به رابطه وابستگی است (Shojaei, 2024: 20). این تمایز میان سطح هنجاری و سطح رفتاری برای تشخیص تداوم سیاست خارجی اهمیت اساسی دارد.

مؤلفه‌های عزت، حکمت و مصلحت، لایه دیگری از این ساختار هویتی را شکل می‌دهند. این مفاهیم در واقع نحوه اتصال ارزش‌های بنیادین به الزامات عملی سیاست خارجی را توضیح می‌دهند. عزت، بر حفظ شأن، منزلت و استقلال کنشگر در روابط خارجی دلالت دارد و از پذیرش ترتیباتی که به کاهش منزلت یا اختیار سیاسی منجر شود فاصله می‌گیرد (Askari, 2025: 33-34). حکمت، عنصر تشخیص موقعیتی را وارد تصمیم‌گیری می‌کند و بر ضرورت سنجش شرایط، پیامدها و تناسب میان هدف و وسیله تأکید دارد. مصلحت نیز امکان توجه هم‌زمان به اصول و پیامدهای عملی تصمیم را فراهم می‌کند (Jafari, 2025: 110). از این منظر، این سه مفهوم را باید یک منظومه هنجاری دانست که از یک سو ثبات ارزشی ایجاد می‌کند و از سوی دیگر، امکان سازگاری سیاست خارجی با شرایط متغیر را حفظ می‌نماید.

بر همین اساس، تداوم ساختار هویتی را نباید با تداوم یک رفتار مشخص یکسان دانست. اگر در دوره‌ای حفظ استقلال با کاهش تعامل با یک قدرت خارجی دنبال شود و در دوره‌ای دیگر از طریق مذاکره یا توافق محدود پیگیری گردد، تغییر در رفتار به خودی خود نشان‌دهنده دگرگونی هویتی نیست. معیار دقیق‌تر، استمرار قواعدی است که بر اساس آنها رفتارها مشروع یا نامشروع، مطلوب یا نامطلوب ارزیابی می‌شوند. این مسئله امکان تفکیک «تداوم هنجاری » از «تداوم رفتاری » را فراهم می‌کند. تداوم هنجاری به بقای چارچوب معنایی اشاره دارد، در حالی که تداوم رفتاری مستلزم تکرار الگوی مشخصی از کنش است (Khalilinezhad & Hassan Nazari, 2025: 50-51). بر این اساس، سیاست خارجی جمهوری اسلامی در طول دوره مورد مطالعه، بیشتر نمونه‌ای از نوع نخست را نشان می‌دهد.

از این منظر، ساختار هویتی را می‌توان واجد نوعی ظرفیت محدودکنندگی دانست. این ساختار همه انتخاب‌های ممکن را تعیین نمی‌کند، اما دامنه‌ای از رفتارهای قابل دفاع و قابل تصور را شکل می‌دهد. به همین دلیل، هویت سیاسی را نباید متغیری دانست که مستقیماً یک تصمیم مشخص را تولید می‌کند (Salehian & Dehghani Firouzabadi, 2025: 248). نقش آن بیشتر در تعیین زبان مشروعیت، معیارهای

ارزیابی و حدود معنایی انتخاب‌هاست. همین ویژگی، توضیح می‌دهد که چرا تغییر دولت‌ها یا شرایط محیطی الزاماً به گسست از اصول بنیادین منجر نشده است .(Khezri, 2025: 111) تغییرات می‌توانند درون همان محدوده هویتی رخ دهند و به صورت جابه‌جایی در ابزارها، اولویت‌ها یا نحوه تعامل با محیط خارجی ظاهر شوند. در نتیجه، تداوم سیاست خارجی جمهوری اسلامی را می‌توان در استمرار یک معماری هنجاری مشاهده کرد که استقلال، نفی سلطه، عزت، حکمت و مصلحت را در ارتباط با یکدیگر قرار می‌دهد .(Sadat Hosseini, 2023: 78) این معماری، هویت نظام را در مواجهه با محیط خارجی بازنمایی می‌کند و معیارهایی برای تشخیص رفتار مشروع فراهم می‌آورد. اهمیت این یافته در آن است که توضیح تداوم را از سطح مشاهده رفتارهای مشابه به سطح تحلیل معانی مشترک منتقل می‌کند. در این سطح، ثبات نه به معنای نبود تغییر، بلکه به معنای استمرار چارچوبی است که تغییرات درون آن معنا پیدا می‌کنند .(Azarmi, 2024: 55) بنابراین، ساختار هویتی جمهوری اسلامی را می‌توان دارای «ثبات محدودکننده » دانست. ساختاری که از گسست کامل جلوگیری می‌کند، اما مسیرهای متعدد و متفاوتی را برای تحقق اصول بنیادین باز می‌گذارد. این ویژگی، نقطه عزیمت تحلیل عاملیت نخبگان و توضیح چگونگی تبدیل ثبات هنجاری به تنوع سیاستی در دوره‌های مختلف است.

۲-۳. عاملیت نخبگان و سازوکار بازتفسیر و ترجمه هنجارها

وجود ساختار هویتی نسبتاً پایدار، به خودی خود سیاست خارجی مشخصی تولید نمی‌کند. میان هنجارهای کلی و تصمیم‌های عینی، فرایندی از تشخیص، تفسیر، اولویت‌بندی و انتخاب وجود دارد که در آن نخبگان سیاسی نقش واسطه‌ای ایفا می‌کنند .(Hasnian, 2024: 15) از این منظر، عاملیت نخبگان را نباید به معنای اختیار نامحدود یا توانایی تصمیم‌گیری مستقل از ساختار دانست؛ بلکه عاملیت به ظرفیت کنشگران برای تبدیل قواعد و معانی کلی به تعاریف مسئله، گزینه‌های سیاستی و راهبردهای اجرایی اشاره دارد .(Nasr, 2025: 227) اهمیت این سطح تحلیلی در آن است که تفاوت میان دوره‌های مختلف را می‌توان بدون فرض تغییر کامل هویت توضیح داد. یک چارچوب هنجاری واحد ممکن است در برابر مسائل متفاوت، از سوی نخبگان به شکل‌های مختلف فهم و به سیاست‌های متمایز ترجمه شود. نخستین سازوکار عاملیت، «تعریف مسئله » است. هیچ وضعیت خارجی پیش از ورود به فرایند تصمیم‌گیری، معنای سیاسی کاملاً تثبیت‌شده‌ای ندارد. تهدید، فرصت، هزینه، امکان مذاکره یا ضرورت مقاومت، همگی مفاهیمی هستند که در جریان ارزیابی سیاسی به یک وضعیت نسبت داده می‌شوند .(Abedi, 2024: 54)نخبگان از طریق تعریف مسئله مشخص می‌کنند که کدام جنبه یک موقعیت باید

در مرکز توجه قرار گیرد. برای مثال، یک تحول خارجی می‌تواند از منظر امنیتی، اقتصادی، حیثیتی یا دیپلماتیک تعریف شود و هر تعریف، مجموعه متفاوتی از گزینه‌های قابل بررسی را فعال کند (Jouni, 2025: 191-192). بنابراین، عاملیت پیش از انتخاب راهبرد، در ساختن صورت مسئله و تعیین معنای سیاسی شرایط خود را نشان می‌دهد.

دومین سازوکار، «بازتفسیر هنجارها » است. بازتفسیر به معنای کنارگذاشتن اصل موجود نیست، بلکه به معنای تعیین دلالت عملی آن در یک موقعیت جدید است. استقلال، برای نمونه، می‌تواند به ضرورت کاهش وابستگی اقتصادی، حفظ استقلال تصمیم‌گیری، توسعه ظرفیت‌های داخلی یا استفاده از مذاکره برای کاهش فشار خارجی تفسیر شود (Jafari, 2025: 164-165). در همه این موارد، واژه و اصل بنیادین ثابت باقی می‌ماند، اما رابطه آن با مسئله عینی تغییر می‌کند. بنابراین، تفاوت سیاست‌ها الزاماً از اختلاف درباره ارزش‌های پایه ناشی نمی‌شود؛ بلکه ممکن است حاصل تفاوت در پاسخ به این پرسش باشد که یک ارزش در شرایط مشخص چگونه باید تحقق یابد (Sajjadpour, 2025: 40). این سازوکار، مفهوم «تغییر درون‌هنجاری » را برای تحلیل سیاست خارجی ضروری می‌سازد.

سومین سازوکار، «اولویت‌بندی هنجارها » است. ساختار هویتی مجموعه‌ای از اصول را در اختیار کنشگران قرار می‌دهد، اما این اصول همیشه در یک وضعیت مشخص هم‌وزن نیستند. ممکن است حفظ استقلال، کاهش هزینه اقتصادی، جلوگیری از تهدید امنیتی یا حفظ اعتبار سیاسی در یک موقعیت اهمیت بیشتری پیدا کند (Safiarpour & Rahmani, 2024: 84-85). نخبگان در چنین شرایطی با تعیین وزن نسبی عناصر مختلف، مسیر تصمیم‌گیری را شکل می‌دهند. اولویت‌بندی به معنای حذف هنجارهای کم‌اهمیت‌تر نیست؛ بلکه به معنای تنظیم رابطه میان آنها در یک وضعیت مشخص است (Askari, 2025: 66). از همین رو، تغییر در اولویت‌های سیاست خارجی را نمی‌توان بدون بررسی سازوکارهای تفسیری توضیح داد. تغییر ممکن است نتیجه جابه‌جایی وزن هنجارها درون همان چارچوب باشد، نه جایگزینی آن چارچوب با مجموعه‌ای جدید.

چهارمین سازوکار، «ترجمه راهبردی » است. پس از تعریف مسئله و تعیین اولویت‌های هنجاری، نخبگان باید میان گزینه‌های مختلف برای تحقق اهداف انتخاب کنند. مذاکره، ائتلاف‌سازی، توسعه روابط منطقه‌ای، افزایش ظرفیت داخلی، استفاده از ابزارهای اقتصادی یا اعمال فشار سیاسی، همگی می‌توانند در شرایط متفاوت به‌عنوان ابزارهایی برای پیگیری اهداف مشابه انتخاب شوند (Ghaderi Kangavari, 2025: 179-180). بنابراین، تفاوت راهبردی را باید در فاصله میان هنجار و شیوه اجرای آن بررسی کرد.

یک اصل ثابت می‌تواند از طریق راهبردهای متفاوت عملیاتی شود و همین امر توضیح می‌دهد که چگونه تغییر در ابزار و روش با استمرار در سطح هویتی هم‌زمان می‌شود. عاملیت نخبگان همچنین دارای بعد «زمانی» است. تصمیم‌گیرندگان تنها با شرایط موجود مواجه نیستند؛ بلکه تجربه تصمیم‌های گذشته، پیامدهای سیاست‌های پیشین و انتظارات درباره آینده را نیز در محاسبات خود وارد می‌کنند. یک انتخاب موفق یا پرهزینه می‌تواند برداشت نخبگان از کارآمدی یک راهبرد را تغییر دهد و در تصمیم‌های بعدی وزن بیشتری پیدا کند .(Mohammadifar & Moradi Bahmaei, 2025: 233-234) بنابراین، عاملیت در خلأ زمانی شکل نمی‌گیرد و از یادگیری، تجربه و انباشت تصمیم‌ها تأثیر می‌پذیرد. این مسئله به‌ویژه در مطالعه دوره‌ای طولانی مانند ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ اهمیت دارد، زیرا سیاست خارجی در هر مقطع بخشی از میراث تصمیم‌های مقاطع پیشین را با خود حمل می‌کند. از سوی دیگر، عاملیت نخبگان میانجی مستقیم و بی‌واسطه میان ساختار و سیاست نیست. نخبگان در درون ترتیبات نهادی، رقابت‌های سیاسی و محدودیت‌های اجرایی عمل می‌کنند. از این رو، یک تفسیر هنجاری تنها زمانی به سیاست تبدیل می‌شود که امکان سازمانی، منابع لازم و ظرفیت اجرای آن وجود داشته باشد :Postinchi & Mottaghi, 2025) .(258در نتیجه، باید میان «عاملیت تفسیری » و «عاملیت راهبردی » تمایز گذاشت. اولی به تولید معنا و تعیین اولویت مربوط است و دومی به انتخاب و اجرای مسیر سیاستی. این دو سطح به یکدیگر وابسته‌اند، اما یکسان نیستند؛ ممکن است تفسیری جدید شکل گیرد، اما شرایط نهادی یا سیاسی مانع تبدیل آن به سیاست عملی شود.

بنابراین باید توجه داشت که نخبگان نه مجریان منفعل ساختار هویتی‌اند و نه کنشگرانی مستقل از آن. آنان در محدوده‌ای معناشناختی و هنجاری فعالیت می‌کنند، اما درون آن محدوده امکان ایجاد تفاوت دارند. بنابراین، سرچشمه بخش مهمی از تغییرات سیاست خارجی را باید در فرایندهایی چون تعریف مسئله، بازتفسیر هنجار، اولویت‌بندی و ترجمه راهبردی جست‌وجو کرد .(Khezri, 2025: 141-142) این صورت‌بندی اجازه می‌دهد تفاوت میان دوره‌های سیاست خارجی بدون فرض تغییر بنیادین هویت توضیح داده شود. در چنین الگویی، ساختار هویتی دامنه انتخاب را شکل می‌دهد و عاملیت نخبگان از طریق انتخاب میان قرائت‌ها و راهبردهای ممکن، مسیر مشخصی را در این دامنه فعال می‌کند. بدین ترتیب، عاملیت به حلقه واسطی تبدیل می‌شود که ثبات هنجاری را به تنوع سیاستی پیوند می‌دهد و زمینه را برای بررسی نقش شرایط داخلی و بین‌المللی در فعال‌شدن این ظرفیت‌های متفاوت فراهم می‌سازد.

۳-۳. شرایط داخلی و بین‌المللی به‌مثابه زمینه‌های فعال‌کننده سیاست خارجی

تحلیل رابطه ساختار هویتی و عاملیت نخبگان زمانی کامل می‌شود که شرایطی که در آن تصمیم‌گیری خارجی صورت می‌گیرد نیز وارد مدل تبیینی شود. با این حال، محیط داخلی و بین‌المللی نباید به‌عنوان عللی مستقل و مکانیکی تلقی شوند که از پیش نوع رفتار خارجی را تعیین می‌کنند .(Jalili, 2025: 173) کارکرد اصلی این شرایط، تغییر موقعیت تصمیم‌گیری است؛ یعنی تغییر در سطح تهدید، هزینه، فرصت، محدودیت، منابع و فوریت، که در نتیجه آن برخی ظرفیت‌های موجود برای کنش سیاسی برجسته و برخی دیگر کم‌اثر می‌شوند .(Dehghani Firouzabadi et al., 2025: 196) بنابراین، محیط را باید «زمینه فعال‌کننده» دانست: مجموعه‌ای از شرایط که امکان برجسته‌شدن برخی تفسیرها و راهبردها را افزایش می‌دهد، اما انتخاب نهایی را به طور کامل تعیین نمی‌کند.

در سطح بین‌المللی، جمهوری اسلامی در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ با محیط‌هایی مواجه بوده که از نظر ساختار قدرت، سطح تهدید، فرصت‌های منطقه‌ای و محدودیت‌های اقتصادی تفاوت قابل توجهی داشته‌اند. انقلاب و بحران‌های اولیه، جنگ ایران و عراق، پایان جنگ سرد، تحولات امنیتی خاورمیانه، تشدید تحریم‌ها، مذاکرات هسته‌ای و خروج ایالات متحده از توافق هسته‌ای، هر یک نوع متفاوتی از مسئله سیاست خارجی را ایجاد کرده‌اند .(Mohammadifar & Moradi Bahmaei, 2025: 261-262) اهمیت این تحولات نه فقط در خود رویدادها، بلکه در تغییری است که در هزینه و فایده گزینه‌های سیاستی ایجاد کرده‌اند. برای مثال، افزایش فشار اقتصادی می‌تواند اهمیت گزینه‌های کاهش هزینه خارجی را بیشتر کند، در حالی که افزایش تهدید امنیتی ممکن است توجه بیشتری به ظرفیت بازدارندگی و امنیت منطقه‌ای معطوف سازد .(Nasr, 2025: 259) با وجود این، یک وضعیت خارجی واحد الزاماً به یک برداشت سیاسی واحد منجر نمی‌شود. تهدید برای یک تصمیم‌گیرنده ممکن است ضرورت مقاومت را برجسته کند و برای دیگری ضرورت مذاکره یا کاهش تنش را. این تفاوت نشان می‌دهد که میان «شرایط عینی » و «معنای سیاسی شرایط » باید تمایز گذاشت. رویداد خارجی تنها زمانی به متغیر مؤثر بر سیاست تبدیل می‌شود که از طریق فرایند ادراک، تعریف و صورت‌بندی مسئله وارد ساختار تصمیم‌گیری شود .(Khalilinezhad & Hassan Nazari, 2025: 90) در این معنا، محیط نه مستقیماً رفتار را تولید می‌کند و نه فاقد اثر است؛ بلکه بر مجموعه گزینه‌هایی اثر می‌گذارد که برای نخبگان قابل تصور، قابل توجیه یا قابل اجرا به نظر می‌رسند. شرایط داخلی نیز از همین منطق پیروی می‌کنند. ظرفیت اقتصادی، منابع دولت، انسجام نهادی، آرایش نیروهای سیاسی، سطح حمایت اجتماعی و برداشت

نخبگان از امنیت و مشروعیت، همگی می‌توانند بر امکان اجرای یک سیاست اثرگذار باشند. فشار اقتصادی ممکن است هزینه یک راهبرد را افزایش دهد؛ محدودیت منابع می‌تواند دامنه انتخاب‌های خارجی را کاهش دهد؛ و ظرفیت نهادی بالا می‌تواند اجرای سیاست‌های پیچیده و بلندمدت را تسهیل کند. با این حال، هیچ‌یک از این عوامل به تنهایی نتیجه سیاستی مشخصی را تضمین نمی‌کند (Salehian & Dehghani Firouzabadi, 2025: 260- 261). تأثیر آنها به نحوه تعریف مسئله، نوع راهبرد انتخاب‌شده و ظرفیت تبدیل تصمیم به اقدام وابسته است. بر این اساس، یکی از پیامدهای مهم این رویکرد، تفکیک سه سطح «تغییر شرایط»، «تغییر ادراک» و «تغییر سیاست» است. تغییر شرایط ممکن است بدون تغییر در سیاست باقی بماند، اگر نخبگان آن را از نظر سیاسی معنادار ندانند یا امکان پاسخ‌گویی به آن را نداشته باشند (Hasnian, 2024: 48). برعکس، تغییر در ادراک می‌تواند پیش از تغییر محسوس در رفتار خارجی رخ دهد و زمینه تصمیم جدید را فراهم کند (Azarmi, 2024: 79). بنابراین، برای توضیح یک تحول سیاست خارجی نباید صرفاً به زمان وقوع یک رویداد خارجی یا داخلی استناد کرد؛ باید نشان داد چگونه آن رویداد به مسئله سیاستی تبدیل شده، چه برداشتی از آن شکل گرفته و این برداشت چگونه در انتخاب راهبرد اثر گذاشته است.

در این چارچوب، مفهوم «فرصت تفسیری » اهمیت ویژه‌ای دارد. فرصت تفسیری به وضعیتی گفته می‌شود که در آن یک تحول محیطی، احتمال برجسته‌شدن یک قرائت خاص را افزایش می‌دهد (Jouni, 2025: 225). این فرصت به معنای اجبار نیست. بحران ممکن است زمینه را برای برجسته‌شدن رویکرد امنیتی فراهم کند، اما تضمین نمی‌کند که رویکرد امنیتی بر سایر گزینه‌ها غلبه کند. گشایش دیپلماتیک نیز می‌تواند امکان مذاکره را افزایش دهد، اما تحقق آن به ارزیابی نخبگان و ظرفیت‌های نهادی وابسته است (Sajjadpour, 2025: 59). بنابراین، محیط با تغییر ساختار فرصت‌ها، وزن عملی برخی گزینه‌ها را تغییر می‌دهد، اما همچنان برای توضیح انتخاب نهایی به عاملیت نیاز است.

از طرفی، تعامل محیط داخلی و خارجی نیز در این مدل اهمیت دارد. فشار خارجی در شرایط اقتصادی متفاوت، آثار متفاوتی خواهد داشت؛ فرصت منطقه‌ای در صورتی می‌تواند به سیاست مؤثر تبدیل شود که منابع و نهادهای لازم برای استفاده از آن وجود داشته باشد؛ و تغییر در فضای داخلی ممکن است برداشت نخبگان از هزینه یا فایده یک تعامل خارجی را تغییر دهد. از سوی دیگر، سیاست خارجی می‌تواند پیامدهای داخلی ایجاد کند و همین پیامدها در تصمیم‌های بعدی اثر بگذارند (Safiarpour & Rahmani, 2024: 107-108). بنابراین، مرز میان محیط داخلی و خارجی کاملاً ثابت نیست و باید آنها

را در یک فرایند متقابل بررسی کرد. در نتیجه، شرایط داخلی و بین‌المللی را می‌توان متغیرهای زمینه‌ای دانست که بر «قابلیت فعال‌شدن» ظرفیت‌های سیاست خارجی اثر می‌گذارند. آنها سطح فشار، هزینه، فرصت و امکان اجرا را تغییر می‌دهند، اما خود به تنهایی تبیین‌کننده انتخاب نیستند .(Abedi, 2024: 71) اهمیت این نتیجه برای پژوهش حاضر در آن است که محیط را نه جایگزین ساختار هویتی و نه رقیب عاملیت نخبگان قرار می‌دهد. ساختار هویتی چارچوب معنایی را فراهم می‌کند، عاملیت نخبگان میان تفسیرها و راهبردها انتخاب می‌کند و شرایط محیطی تعیین می‌کنند که کدام مسائل و گزینه‌ها در یک مقطع برجستگی بیشتری پیدا کنند .(Khezri, 2025: 195) از این منظر، تفاوت سیاست خارجی در دوره‌های مختلف را باید حاصل ترکیب متغیر این سه سطح دانست، نه اثر منفرد هر یک. چنین مدلی امکان می‌دهد تغییرات تاریخی سیاست خارجی ایران بدون تقلیل آن به فشار خارجی، تصمیم فردی یا ثبات هویتی توضیح داده شود.

۴-۳. الگوی برهم‌کنش ساختار و عاملیت در تبیین تداوم و تغییر سیاست خارجی

ترکیب موارد پیشین، امکان ارائه الگویی را فراهم می‌کند که در آن ساختار هویتی، عاملیت نخبگان و شرایط زمینه‌ای در یک رابطه فرایندی قرار می‌گیرند. نقطه عزیمت این الگو، کنارگذاشتن تصور رابطه خطی میان ساختار و رفتار است. ساختار هویتی مستقیماً تصمیم سیاست خارجی را تولید نمی‌کند و نخبگان نیز در فضایی کاملاً آزاد تصمیم نمی‌گیرند. میان این دو سطح، فرایندی از تفسیر، انتخاب، اجرا و پیامد وجود دارد که در طول زمان می‌تواند هم استمرار و هم تغییر ایجاد کند. بنابراین، پرسش اصلی این نیست که کدام عامل علت اصلی سیاست خارجی است، بلکه این است که چگونه ترکیب آنها مسیرهای متفاوت کنش خارجی را امکان‌پذیر و در مواردی محدود می‌کند.

در این مدل، ساختار هویتی نخستین کارکرد خود را در تعیین «شرایط معنایی امکان » نشان می‌دهد. اصولی مانند استقلال، نفی سلطه، عزت، حکمت و مصلحت، مجموعه‌ای از معیارها را فراهم می‌کنند که بر اساس آنها کنش خارجی قابل تفسیر و ارزیابی می‌شود. این معیارها دامنه رفتارهای مشروع را شکل می‌دهند، اما رفتار مشخصی را از پیش تعیین نمی‌کنند. به همین دلیل، ساختار را باید «محدودکننده بدون تعیین‌کنندگی کامل » دانست. یک ساختار هنجاری می‌تواند امکان چند راهبرد را فراهم کند، مشروط بر آنکه هر یک بتوانند در زبان مشروعیت موجود توجیه شوند. این ویژگی، پایه نظری توضیح هم‌زمان ثبات و تنوع در سیاست خارجی است. در مرحله بعد، عاملیت نخبگان وارد فرایند می‌شود. نخبگان با تعریف مسئله، تعیین اهمیت یک وضعیت، تفسیر هنجارها و اولویت‌بندی الزامات، یکی از مسیرهای

بالقوه را برجسته می‌کنند .(Jouni, 2025: 288) بنابراین، عاملیت در این مدل نه خارج از ساختار، بلکه درون آن شکل می‌گیرد. با این حال، درون‌ساختاری‌بودن عاملیت به معنای فقدان اختیار نیست. کنشگران می‌توانند از میان چند تفسیر و چند راهبرد انتخاب کنند و همین انتخاب می‌تواند تفاوت‌های قابل مشاهده‌ای در سیاست خارجی ایجاد کند. در نتیجه، عاملیت محل تبدیل ظرفیت‌های هنجاری به تصمیم‌های مشخص است.

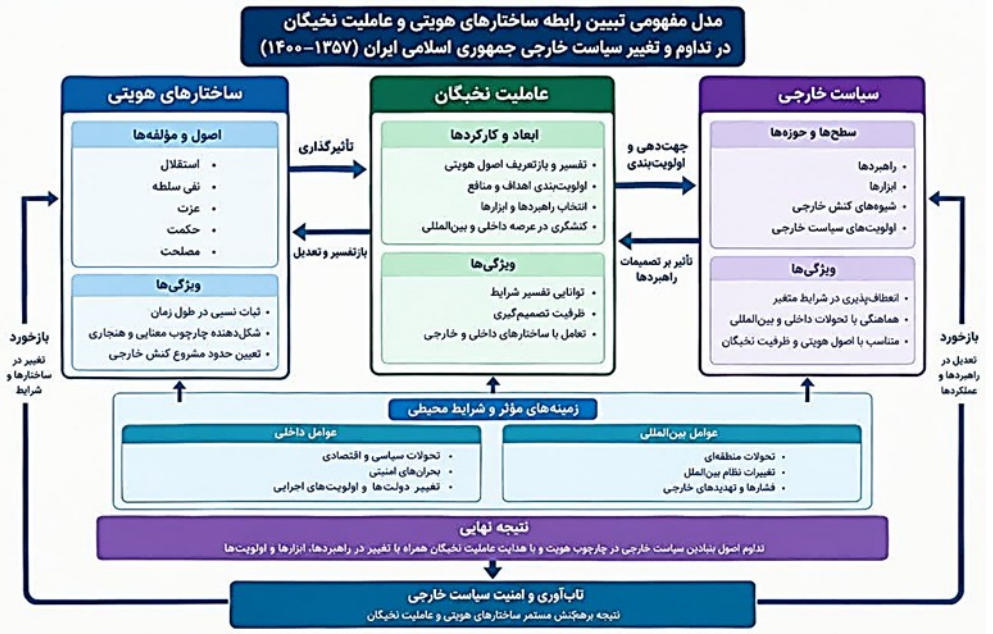
شرایط داخلی و بین‌المللی در مرحله سوم، نقش زمینه فعال‌کننده را بر عهده دارند. این شرایط با تغییر سطح تهدید، فرصت، هزینه، منابع و محدودیت، وزن عملی گزینه‌های مختلف را جابه‌جا می‌کنند. بنابراین، همان ساختار هویتی و همان مجموعه اصول ممکن است در دو مقطع تاریخی به دو سیاست متفاوت منجر شود، زیرا موقعیت تصمیم‌گیری یکسان نیست .(Hasnian, 2024: 77-78) این تفاوت نباید به معنای تغییر در هویت تلقی شود. آنچه تغییر کرده، رابطه میان اصول، مسئله و گزینه‌های اجرایی است. به این ترتیب، محیط در الگوی پیشنهادی نه علت مستقل و نه عامل فرعی است؛ بلکه حلقه‌ای است که ظرفیت‌های ساختاری و تفسیری را در شرایط مشخص فعال یا کم‌فعال می‌کند.

پس از انتخاب و اجرای سیاست، فرایند به مرحله پیامد وارد می‌شود. تصمیم‌های خارجی پیامدهایی در محیط داخلی و بین‌المللی ایجاد می‌کنند و این پیامدها می‌توانند برداشت نخبگان از هنجارها، کارآمدی راهبردها و هزینه گزینه‌ها را تغییر دهند .(Salehian & Dehghani Firouzabadi, 2025: 314) بنابراین، سیاست خارجی فقط محصول ساختار و عاملیت نیست؛ خود نیز در بازتولید یا تعدیل شرایط ساختاری مشارکت می‌کند. اگر یک راهبرد بارها با موفقیت در چارچوب هنجاری موجود توجیه و اجرا شود، می‌تواند آن چارچوب را تثبیت کند. اگر پیامدهای یک الگوی رفتاری با انتظارات موجود ناسازگار باشد، ممکن است زمینه بازاندیشی درباره تفسیر هنجارها یا اولویت‌بندی آنها ایجاد شود.

از اینجا مفهوم «حلقه بازخوردی » اهمیت پیدا می‌کند. ساختار بر کنش اثر می‌گذارد، کنش پیامد تولید می‌کند، پیامد تجربه سیاسی ایجاد می‌کند و تجربه می‌تواند به بازتولید یا تعدیل ساختار منجر شود. این رابطه در طول زمان انباشتی است. تصمیم‌های یک دوره، گزینه‌های دوره بعد را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تجربه‌های سیاستی، معنای عملی برخی هنجارها را تثبیت یا تغییر می‌دهند .(Abedi, 2024: 100-101) بنابراین، تداوم و تغییر را نمی‌توان صرفاً در مقاطع کوتاه و مستقل بررسی کرد. برای فهم آنها باید توالی تصمیم‌ها و پیامدهای انباشته را نیز در نظر گرفت. این نگاه تاریخی، امکان تشخیص تفاوت میان تغییر مقطعی و تحول پایدار را فراهم می‌کند. بر این اساس، تداوم زمانی شکل می‌گیرد که تغییرات سیاستی

همچنان در محدوده چارچوب هنجاری موجود قابل تفسیر باشند و تصمیم‌های جدید به بازتولید اعتبار آن چارچوب کمک کنند. تغییر زمانی اهمیت ساختاری پیدا می‌کند که تفاوت‌های انباشته در تفسیر، اولویت‌بندی و رفتار، رابطه میان هنجارها و کنش را به صورت پایدار دگرگون سازند (Nasr, 2025: 248). بنابراین، هر تغییر سیاستی را نباید تغییر ساختاری تلقی کرد. تغییر در تاکتیک، ابزار یا حتی راهبرد ممکن است در کوتاه‌مدت مهم باشد، اما تا زمانی که در سطح سازمان‌دهی هنجارها، انتظارات و قواعد مشروعیت تحول ایجاد نکند، نمی‌توان آن را گسست ساختاری دانست.

بر مبنای این الگو، مفهوم «تغییر درون تداوم » مناسب‌ترین صورت‌بندی برای پژوهش حاضر است. این مفهوم نشان می‌دهد که تداوم و تغییر دو مسیر جداگانه نیستند؛ بلکه تغییر می‌تواند درون چارچوبی رخ دهد که بخشی از اصول و معانی آن پایدار مانده است. استمرار هنجاری، دامنه تغییر را محدود می‌کند و عاملیت نخبگان، مسیر تغییر درون آن دامنه را تعیین می‌نماید. شرایط محیطی نیز در هر مقطع، برخی مسیرها را برجسته‌تر می‌کنند. در نهایت، پیامدهای تصمیم‌ها می‌توانند این رابطه را تثبیت یا تعدیل کنند. بنابراین، الگوی نهایی پژوهش حاضر را می‌توان به صورت زنجیره‌ای پویا صورت‌بندی کرد. ساختار هویتی، شرایط معنایی و حدود مشروع کنش را ایجاد می‌کند؛ شرایط داخلی و بین‌المللی، موقعیت تصمیم‌گیری و مجموعه فرصت‌ها و محدودیت‌ها را تغییر می‌دهند؛ نخبگان از طریق تعریف مسئله، بازتفسیر هنجارها و اولویت‌بندی آنها، مسیر سیاستی را انتخاب می‌کنند؛ اجرای سیاست پیامدهایی ایجاد می‌کند؛ و پیامدها از طریق بازخورد، ساختارهای معنایی و ظرفیت‌های عاملیت را بازتولید یا تعدیل می‌کنند. اهمیت نظری این مدل در آن است که تداوم را بدون انکار تغییر و تغییر را بدون فرض گسست هویتی توضیح می‌دهد. در نتیجه، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ را می‌توان فرایندی تاریخی دانست که در آن ثبات هنجاری، انتخاب نخبگانی و دگرگونی محیطی به‌طور مستمر یکدیگر را شکل داده‌اند. این صورت‌بندی، دوگانه ساختار و عاملیت را از یک تقابل مفهومی به یک سازوکار تبیینی تبدیل می‌کند و نشان می‌دهد که تداوم و تغییر در سیاست خارجی نه دو نتیجه متضاد، بلکه دو پیامد مرتبط از یک فرایند واحد و چندسطحی هستند.

شکل ۱- مدل تبیینی برهم‌کنش ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان در تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۴۰۰) (طراحی: نویسندگان)

نتیجه‌گیری

هدف نویسندگان در پژوهش حاضر، تمرکز بر رابطه ساختارهای هویتی و عاملیت نخبگان، در پی تبیین هم‌زمان تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ بوده است. بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش از مبتنی بر این موضوع بوده است که سیاست خارجی ایران، با وجود دگرگونی‌های مهم در دولت‌ها، شرایط داخلی، محیط منطقه‌ای و نظام بین‌المللی، در برخی اصول بنیادین استمرار نشان داده، اما در سطح راهبردها، ابزارها، اولویت‌ها و شیوه‌های تعامل خارجی نیز تغییرات معناداری را تجربه کرده است. در این راستا، تحلیل انجام‌شده نشان داد که این دو روند را نمی‌توان با قرار دادن ساختار و عاملیت در برابر یکدیگر توضیح داد؛ بلکه باید آنها را اجزای مرتبط یک فرایند تاریخی و اجتماعی دانست که در آن ثبات هنجاری، انتخاب نخبگانی و شرایط محیطی به‌طور متقابل بر یکدیگر اثر می‌گذارند. تداوم سیاست خارجی جمهوری اسلامی را می‌توان بیش از هر چیز در سطح ساختارهای معنایی و هنجاری مشاهده کرد. استقلال، نفی سلطه، عزت، حکمت و مصلحت در طول دوره مورد مطالعه صرفاً مفاهیمی منفرد باقی نمانده‌اند، بلکه در قالب مجموعه‌ای مرتبط، معیارهایی برای

فهم جایگاه ایران، ارزیابی محیط خارجی و مشروعیت‌بخشی به کنش سیاسی فراهم کرده‌اند. اهمیت این امر در آن است که مفهوم تداوم را از سطح تکرار رفتارهای مشابه به سطح استمرار چارچوب‌های هویتی منتقل می‌کند. بر این اساس، تغییر در موضع، ابزار یا راهبرد خارجی لزوماً به معنای دگرگونی هویت نیست؛ زیرا یک اصل نسبتاً پایدار می‌تواند در شرایط متفاوت، صورت‌های اجرایی متفاوتی پیدا کند. از این منظر، تداوم سیاست خارجی نه به معنای ثبات کامل رفتار، بلکه به معنای استمرار چارچوبی است که رفتارهای متفاوت درون آن امکان مشروعیت‌یابی پیدا می‌کنند. در همین چارچوب، عاملیت نخبگان جایگاهی تعیین‌کننده در توضیح تفاوت‌های سیاست خارجی پیدا می‌کند. ساختار هویتی به خودی خود راهبرد مشخصی تولید نمی‌کند و میان اصول کلی و تصمیم‌های عینی، فرایندهای تفسیری و انتخابی قرار دارند. نخبگان سیاسی از طریق تعریف مسئله، بازتفسیر هنجارها، اولویت‌بندی آنها و ترجمه ارزش‌های کلی به راهبردهای اجرایی، به ظرفیت‌های موجود در ساختار هویتی صورت عملی می‌بخشند. بنابراین، تفاوت میان دوره‌های سیاست خارجی را می‌توان تا حدی با تفاوت در نحوه فهم یک موقعیت، تشخیص اولویت‌ها و انتخاب شیوه تحقق اصول توضیح داد. عاملیت نخبگان در این معنا نه اختیار نامحدود در برابر ساختار است و نه اجرای منفعل قواعد آن؛ بلکه ظرفیت ایجاد تفاوت درون محدوده‌ای است که ساختار هویتی، ترتیبات نهادی و شرایط سیاسی برای کنش فراهم می‌کنند. از این منظر، بازتفسیر هنجارها یکی از مهم‌ترین سازوکارهای پیونددهنده تداوم و تغییر است. هنجارهای بنیادین ممکن است در سطح مفهومی استمرار داشته باشند، اما معنای عملی آنها در مواجهه با مسائل جدید تغییر کند. استقلال می‌تواند در یک مقطع بر کاهش وابستگی خارجی، در مقطعی دیگر بر حفظ اختیار تصمیم‌گیری از طریق مذاکره و در شرایطی متفاوت بر تقویت ظرفیت‌های داخلی یا منطقه‌ای دلالت کند. در چنین وضعیتی، تغییر در سیاست خارجی الزاماً ناشی از کنارگذاشتن هنجارهای موجود نیست؛ بلکه می‌تواند نتیجه تغییر در نحوه فهم و کاربرد آنها باشد. از همین رو، مفهوم «تغییر درون‌هنجاری» برای توضیح تحولات سیاست خارجی اهمیت می‌یابد و امکان می‌دهد تفاوت‌های سیاستی بدون فرض گسست هویتی تبیین شوند. در کنار ساختار هویتی و عاملیت نخبگان، شرایط داخلی و بین‌المللی نیز در شکل‌گیری مسیرهای سیاست خارجی نقش دارند، اما نقش آنها را نمی‌توان به رابطه‌ای مکانیکی و تعیین‌کننده فروکاست. انقلاب، جنگ، تحولات پس از جنگ سرد، بحران‌های منطقه‌ای، تحریم‌ها، مذاکرات هسته‌ای و تغییرات فضای داخلی، در مقاطع مختلف سطح تهدید، هزینه، فرصت و امکان اجرای گزینه‌های سیاستی را تغییر داده‌اند. با این حال، هیچ‌یک از این شرایط به صورت مستقل سیاست مشخصی را تعیین نکرده‌اند. اثر محیط از

مسیر ادراک و صورت‌بندی سیاسی عبور کرده است؛ به این معنا که یک تحول واحد می‌تواند بر اساس نحوه تعریف آن از سوی نخبگان، به عنوان تهدید، فرصت، هزینه یا امکان مذاکره فهم شود. بنابراین، باید میان تغییر در شرایط، تغییر در ادراک شرایط و تغییر در سیاست تمایز گذاشت. این تمایز نشان می‌دهد که شرایط محیطی را بهتر است «زمینه‌های فعال‌کننده» سیاست خارجی دانست. محیط با تغییر سطح فشار، تهدید، فرصت، هزینه و ظرفیت اجرایی، برخی گزینه‌ها را برجسته‌تر و برخی دیگر را پرهزینه‌تر می‌کند، اما انتخاب نهایی همچنان به فرایند تصمیم‌گیری وابسته باقی می‌ماند. ازاین‌رو، فشار خارجی الزاماً به یک پاسخ واحد منجر نمی‌شود و فرصت دیپلماتیک نیز به خودی خود به تعامل منتهی نمی‌گردد. آنچه اهمیت دارد نحوه پیوند شرایط محیطی با ساختارهای هویتی، ادراک نخبگان و ظرفیت‌های اجرایی است. این امر همچنین نشان می‌دهد که محیط داخلی و خارجی را نباید دو حوزه کاملاً مستقل تلقی کرد؛ زیرا تحولات خارجی می‌توانند بر محاسبات داخلی اثر بگذارند و تحولات داخلی نیز نحوه مواجهه با محیط خارجی را تغییر دهند. ترکیب این سطوح، رابطه ساختار و عاملیت را به صورت یک فرایند بازخوردی آشکار می‌سازد. ساختار هویتی حدود معنایی و هنجاری کنش را مشخص می‌کند؛ شرایط محیطی موقعیت تصمیم‌گیری و مجموعه فرصت‌ها و محدودیت‌ها را تغییر می‌دهند؛ نخبگان در این محدوده به تعریف مسئله، تفسیر هنجارها و انتخاب راهبرد می‌پردازند؛ اجرای سیاست پیامدهایی در محیط داخلی و بین‌المللی ایجاد می‌کند؛ و این پیامدها می‌توانند برداشت‌های هویتی، ارزیابی راهبردها و انتخاب‌های آینده را تثبیت یا تعدیل کنند. بنابراین، رابطه ساختار و عاملیت ماهیتی ایستا و یک‌سویه ندارد. ساختار بر کنش اثر می‌گذارد و کنش نیز از طریق پیامدهای خود می‌تواند به بازتولید، تثبیت یا تغییر تدریجی ساختار کمک کند. این صورت‌بندی، اهمیت مفهوم «تغییر درون تداوم» را برای فهم سیاست خارجی جمهوری اسلامی برجسته می‌سازد. منظور از این مفهوم آن نیست که تغییرات سیاست خارجی فاقد اهمیت بوده یا صرفاً جنبه تاکتیکی داشته‌اند؛ بلکه دلالت آن این است که بخش مهمی از تغییرات در سطح راهبرد، ابزار و اولویت، درون چارچوبی از پیوستگی هویتی رخ داده است. استمرار برخی اصول، دامنه تغییرات مشروع و قابل دفاع را محدود کرده، اما این محدودیت مانع تنوع سیاستی نشده است. در مقابل، عاملیت نخبگان و تغییر شرایط محیطی امکان داده‌اند که درون این چارچوب، مسیرهای متفاوتی برای تحقق اهداف خارجی انتخاب شود. از سوی دیگر، انباشت تجربه‌های سیاستی نیز می‌تواند در بلندمدت بر معنای عملی هنجارها و نحوه تنظیم روابط میان آنها اثر بگذارد. این موضوع، امکان فاصله‌گرفتن از دو تقلیل‌گرایی عمده در مطالعه سیاست خارجی ایران را

فراهم می‌کند. در یک سو، رویکردی قرار دارد که تغییرات سیاست خارجی را عمدتاً محصول تصمیم رهبران، دولت‌ها یا جابه‌جایی نخبگان می‌داند و از پیوستگی‌های هویتی غفلت می‌کند؛ در سوی دیگر، رویکردی قرار دارد که اصول هویتی را چنان تعیین‌کننده فرض می‌کند که تفاوت‌های واقعی میان دوره‌ها و سیاست‌های اجرایی را کم‌اهمیت جلوه می‌دهد. الگوی حاضر میان این دو سطح تمایز برقرار می‌کند: ساختار هویتی شرایط امکان و حدود مشروعیت را فراهم می‌سازد، عاملیت نخبگان میان تفسیرها و راهبردهای ممکن انتخاب می‌کند و شرایط محیطی وزن و قابلیت اجرایی گزینه‌های مختلف را تغییر می‌دهند. بدین ترتیب، تغییرات سیاست خارجی نه انکارکننده تداوم‌اند و نه تداوم مانع مطلق تغییر. بر مبنای این صورت‌بندی، پاسخ به پرسش اصلی پژوهش را می‌توان چنین جمع‌بندی کرد که ساختارهای هویتی با تثبیت معانی و هنجارهای بنیادین، زمینه تداوم اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی را فراهم کرده‌اند؛ عاملیت نخبگان با تعریف مسائل، بازتفسیر و اولویت‌بندی هنجارها و انتخاب راهبردهای اجرایی، مسیرهای متفاوت سیاست خارجی را شکل داده است؛ و شرایط داخلی و بین‌المللی با تغییر فرصت‌ها، محدودیت‌ها، هزینه‌ها و تهدیدها، زمینه فعال‌شدن این مسیرهای متفاوت را فراهم کرده‌اند. حاصل این برهم‌کنش، نه ثبات کامل و نه گسست کامل، بلکه الگویی از تداوم هنجاری همراه با تغییر راهبردی و ابزاری بوده است. بنابراین باید اذعان داشت که تداوم و تغییر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را باید دو پیامد مرتبط از یک فرایند واحد دانست. تداوم، چارچوب معنایی و هنجاری لازم برای جهت‌دهی به کنش خارجی را حفظ می‌کند؛ عاملیت، ظرفیت انتخاب و تفاوت‌گذاری را درون این چارچوب فراهم می‌سازد؛ و محیط، موقعیت‌هایی را ایجاد می‌کند که در آنها برخی ظرفیت‌ها نسبت به ظرفیت‌های دیگر فعال‌تر می‌شوند. پیامدهای حاصل از این کنش‌ها نیز به نوبه خود بر مسیرهای بعدی اثر می‌گذارند. بنابراین، فهم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در فاصله ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰ مستلزم عبور از دوگانه ساده ساختار و عاملیت و توجه به رابطه‌ای پویا، تاریخی و بازخوردی میان آنهاست. در چنین چارچوبی، «تغییر درون تداوم» نه صرفاً توصیفی از رفتار خارجی، بلکه سازوکاری تبیینی برای فهم چگونگی هم‌زیستی ثبات هویتی و تحول سیاستی در جمهوری اسلامی ایران است.

References

Abedi, R. (2024). *An examination of Iran's foreign policy and regional challenges with its neighbors*. Tehran: Farzangan-e Danesh. [In Persian]

Adler, E. (2020). *Communitarian international relations: The epistemic foundations of international relations*. 6th Ed, London: Routledge.

Askari, A. H. (2025). *An analysis of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran (1384–1392) based on James Rosenau's linkage model*. Tehran: Rozaneh. [In Persian]

Azarmi, A. (2024). *Iran's foreign policy: From the revolution to the new Islamic civilization*. Tehran: Farhikhtegan. [In Persian]

Barkin, J. S. (2020). *The social construction of state power: Applying realist constructivism*. Bristol: Bristol University Press.

Bueger, C., & Gadinger, F. (2020). *International practice theory: New perspectives*. Cham: Palgrave Macmillan.

Dehghani Firouzabadi, J., Mousavi-Nia, S. R., Aminabadi, S. M., & Radfar, F. (2025). *Foresight of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in the international environment through 2030*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]

Finnemore, M., & Sikkink, K. (2018). *International norm dynamics and political change*. 6th Ed, Lonson: Routledge.

Finnemore, M. (2016). *National interests in international society*. 3th Ed, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Frost, M. (2018). *Practice theory and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ghaderi Kangavari, R. H. (2025). *Resistance-based foreign policy of the Islamic Republic of Iran: Theory and practice*. Tehran: Institute for Strategic Studies. [In Persian]

Gheisari, M., Naghipour, M., & Bagheri, A. (2021). Political elites and the discursive formulation of moderation in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran (2014–2022). *Foreign Relations*, (52), 903-934. [In Persian]

Hasnian, S. M. A. (2024). *Iran's role in regional resistance*. Tehran: Ideh Mandegar. [In Persian]

Jafari, H. R. (2025). *A jurisprudential examination and explanation of the principles of foreign policy of the leaders of the Islamic Revolution*. Tehran: Tous. [In Persian]

Jalili, M. (2025). *Smart power and the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Baqiyatallah University. [In Persian]

Jouni, M. (2025). *Strategic culture and the foreign policy of the Islamic Republic of Iran: From Bazargan to Rouhani*. Tehran: Azarfar. [In Persian]

Kargar Qomiha, A., Eyvazi, M. R., Tavassoli Roknabadi, M., & Ashraf Nazari, A. (2022). "Governance gap" in the Islamic Republic of Iran and its reflection in regional policies. *Iranian-Islamic Policy Research*, (4), 153-179. [In Persian]

Karimifard, H. (2023). The role of national identity images of executive elites in Iran's foreign policy (1376–1384). *Iranian Policy Studies*, 10(4), 53-72. [In Persian]

Katzenstein, P. J. (2019). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. 4th Ed, New York: Columbia University Press.

Khalilinezhad, R. H., & Hassan Nazari, B. (2025). *The role and position of defensive-security strategy in directing Iran's foreign policy*. Tehran: Ava. [In Persian]

Khezri, S. (2025). *Iran and the historical transformation of World War III*. Tehran: Jangal. [In Persian]
Klotz, A. (2019). *Norms in international relations: The struggle against apartheid*. 4th Ed, Ithaca: Cornell University Press.
Kratochwil, F. V. (2017). *Rules, norms, and decisions: On the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. 8th Ed, Cambridge: Cambridge University Press.
Mahmoudikia, M. (2025). Consensus in concepts and agreement on strategy: A driver of successful foreign policy action (Case study: The concept of anti-arrogance). *Political Thought in Islam*, (43), 121-146. [In Persian]
Masoudi, H. A., & Sharafi Sadrabadi, M. (2020). Foreign policy and the absence of sustainable domestic consensus: An analysis of the operational code of the JCPOA. *Strategic Studies*, 23(4), 175-224. [In Persian]
Mohammadifar, H., & Moradi Bahmaei, A. (2025). *Public diplomacy of the Islamic Republic of Iran: Convergence and divergence in the Islamic world and confrontation with the hegemonic system*. Tehran: Imam Hossein University Press. [In Persian]
Nasr, S. V. (2025). *The grand narrative of Iran's national security strategy*. Translated by Vahid Abedini & Fatemeh Sadat Mousavi Karimi, Tehran: Rosaneh. [In Persian]
Onuf, N. (2015). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*. 5th Ed, Columbia: University of South Carolina Press.
Postinchi, Z., & Mottaghi, E. (2025). *Multidimensional diplomacy in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute. [In Persian]
Sadat Hosseini, S. M. R. (2023). *The new map of power: Dominant actors in West Asia and the Iran equation*. Tehran: Andisheh. [In Persian]
Safiarpour, A., & Rahmani, S. B. (2024). *Public and discursive diplomacy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Sokhanvaran. [In Persian]
Sajjadpour, M. K. (2025). *Iran's foreign policy: Several discussions in theoretical and practical fields (6th ed.)*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
Salehian, T. D., & Dehghani Firouzabadi, J. (2025). *Social resources of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran (1998–2014)*. Tehran: Mokhatab. [In Persian]
Shannon, V. P., & Kowert, P. A. (2021). *Psychology and constructivism in international relations: An ideational alliance*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
Shojaei, M. (2024). *Iran in the horizon of the new world order*. Tehran: Cheshmandaz-e Qotb. [In Persian]
Sotoudeh, M., & Yari, A. (2020). The impact of political development challenges on the orientation of alliances and coalitions in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. *Siyasat-e Mota'aliyeh*, (30), 229–250. [In Persian]
Wendt, A. (2018). *Social theory of international politics*. 24th Ed, Cambridge: Cambridge University Press.